

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Daardoor kwam de wetenschappelijk-onderzoekbenadering op deze middag over als afweer tegen (wellicht?) het te onoverzichtelijke, oncontroleerbare, onvatbare geweld van de ontwikkelingsproblematiek van adolescenten én van het psychodynamisch klinisch denken daarover. En toch heeft dat klinisch inhoudelijke denken de wetenschappelijke benadering nodig om via effectonderzoek bijvoorbeeld aan te tonen wat het klinisch denken en handelen vermag, en zo het defensieve modieuze houvast op zijn plaats te zetten: een reducerend statistisch rubriceren dat de kliniek nauwelijks kan inspireren. Voorwaar een schizofrene verhouding.

Vandaar dat tijdens de discussie vooral doorgegaan werd op de vraag of de twee paradigma's complementair kunnen zijn. In ieder geval verschillen ze sterk. Het ene spreekt vanuit een meesterpositie. Het andere spreekt net niet vanuit een weten, zodat de adolescent uit zichzelf tot spreken kan komen en misschien vooral kan ontdekken dat spreken een veranderingsmogelijkheid opent.

Als de komende Kade-studiedagen even rijk zijn, dan worden ze onmisbare momenten van filosofisch, antropologisch, klinisch reflecteren als tegengewicht tegen een modieuze benadering die te zeer een afspiegeling is van medisch en normaliserend denken.

Tragedie van de schaamte

Verslag van

Symposium Schaamte
[Amsterdam, 28 maart 2009]

JOEY STAM

Zoals de aankondiging al duidelijk maakte, vormde een artikel van Han Groen-Prakken de ruggengraat voor het jaarlijkse symposium van de Nederlandse Psychoanalytische Groep (NPAG).

In dit artikel behandelt zij schaamte als leidend motief in de Griekse Oedipustragedies (Groen-Prakken 1991). Daarmee treden de volgende *dramatis personae* aan: trauma, defect zelf en oedipaal conflict. De plot: onvoldoende acceptatie, spiegeling en regulatie van de affecten in de vroege ontwikkeling leiden tot een defect zelf, dat eigenlijk niet opgewassen is tegen het oedipale conflict. Aan de sprekers vervolgens de taak om deze thematiek ten tonele te brengen.

Voorafgaande aan het middagsymposium werden in het Centrum voor Psychoanalyse van het NPAG enkele workshops geboden. Lopende studiegroepen van het NPAG gaven de deelnemers een kijkje in de keuken bij hun werk rond het creëren van analyses, over trauma en splijtingen van het Ik, mannelijke seksualiteit en identiteit en ten slotte over onbewuste communicatie. Zeer geslaagd was de dosering van theoretische achtergrond en klinisch materiaal. Evenzo de verhouding tussen presentatie en mogelijkheid tot participatie. Ook in letterlijke zin was het kijkje in de keuken zeer geslaagd, want hier werden de heerlijkste hapjes geserveerd.

Dagvoorzitter Henk de Meij opende het eigenlijke symposium met een proloog, waarin de passie van het NPAG voor het analyseren werd uitgesproken en in een kort historisch overzicht geschetst werd hoe schaamte in het werk van Freud op de achtergrond raakte om vervolgens in de zelfpsychologie vanaf de jaren zeventig hernieuwde aandacht te krijgen. Vervolgens bracht dit de opgave met zich mee de verhouding tussen ontwikkeling van het zelf en het intrapsychisch conflict te doordenken.

De eerste lezing, van Gesine van Gent, droeg de rijke titel: *Sauve qui peut — geheim of provocatief: het leven in schaamte*. In deze lezing ontvouwde zij hoe schaamte bezien kan worden als een soort weten, dat gaten opvult in het weefsel van de innerlijke representaties van de wereld. Schaamte is

dan zowel verhullend (geheim) als onthullend (provocatief). In de *rêverie* binnen een psychoanalyse kan schaamte zich ontploegen. Zichtbaar kan dan worden hoe achter de schaamte drama's uit de familiegeschiedenis schuilgaan. Een kind kan bijvoorbeeld een verloren gegaan object moeten representeren, alsof een familie hiermee in paniek poogt te redden wat er te redden valt. Met als dramatisch gevolg de ontwikkeling van een 'false self'.

De tweede lezing, van Douwe Jongbloed, getiteld *Trauma en schaamte*, pakte de draad van de vorige lezing mooi op door verder in te gaan op hoe schaamte als oplossing voor geleden traumata de ontwikkeling van het vermogen tot 'playing' in de betekenis van Winnicott blokkeert. Betoogd werd dat het technische advies van Freud de positieve overdracht niet te analyseren, het risico draagt van een taboe op tedere gevoelens. Juist een dergelijk taboe kan tot interferenties in de ontwikkeling van het zelf leiden. Het zelf wordt dan vatbaar voor ervaringen van tekortschieten, van schaamte dus. Minachting voor geboden en te bieden tederheid ligt dan erg dichtbij. Spontaniteit en een levende relatie tussen analyticus en patiënt werden benoemd als essentieel om voorbij deze schaamte tot trianguleren en symboliseren te komen.

Dit effende de weg voor de derde lezing, van Nel Vlietstra-Zock, *Gevangen in schaamte — Conflicten over losmaking in de adolescentie*. Aan de hand van een overzicht van momenten uit de hechtingsgeschiedenis, waarin het jonge kind anders ten opzichte van moeder komt te staan, maakte zij begrijpelijk hoe het falen van deze eerste separatie de tweede separatie in de adolescentie bemoeilijkt. Vervolgens zette ze uiteen hoe schaamte in de adolescentie opnieuw interactioneel functioneert om het zelf en juist ook het feit dat men zich schaamt verborgen te houden. De schaamte maakt zo de separatie nog moeilijker dan zij al was: er

was al geen oplossing mogelijk zonder rouw en verdriet. De lezing mondde uit in een krachtig pleidooi voor de analyticus als degene die in deze periode juist de continuïteit kan bieden waarin het gevoel op waarde geschat wordt. Een noodbrug voor de adolescent, waartoe de analyticus zich actief zal moeten aanbieden.

De laatste lezing, door Rob Wille, was getiteld *Existentiële schaamte*. Wille behandelde het verschijnsel dat schaamte dikwijls het gehele zelf als onderwerp heeft, in tegenstelling tot een partiële schaamte over bijvoorbeeld een persoonlijke eigenschap of een deel van het lichaam. Hij maakte inzichtelijk hoe dit existentieel schamen zich dan vertakt naar inperkingen van de Ik-functies. De verhouding van het Ik tot het zelf kan dan namelijk het beste getypeerd worden als haat. Intern worden dingen kapotgemaakt en kapot gehouden. Voor het klinische werk wees Wille erop dat voor de overdracht-tegenoverdracht-constellaties een sadomasochistische kleur te verwachten is. Tevens werd het verband met suïcide behandeld, zoals ook naar voren komt in de uitdrukking 'je dood schamen'. Huiveringwekkende thematiek, door de spreker desalniettemin draaglijk gebracht.

Net zoals een mens na een mooi treurspel niet droevig maar gelouterd naar huis gaat, viel mij een dergelijke catharsis ook na dit doorwrochte symposium ten deel. Ondanks de duizelingwekkendheid van de schaamte werd in alle bijdragen invoelbaar hoe in het analytische proces langs de rand van schaamte verdriet een weg kan vinden. En dat lucht op.

Literatuur

GROEN-PRAKKEN, H. (1991). Oedipus, Scham: Über den Einfluss beschämender Ereignisse in den ersten Lebensjahren auf den späteren Lebenslauf. *Zeitschrift für psychoanalytischen Theorie und Praxis*, 6, 35-46.